

POSITION III

ANDETSPROG SOM FØRSTE SPROG¹

UNA CANGER

I året 1949 udgav Viola Waterhouse en artikel med titlen, „Learning a Second Language First“ hvor hun præsenterede situationen for et sprog ved navn *oaxaca chontal* (*tequistlatecan, huamelultec*) som det tales i San Pedro Huamelula, Oaxaca. Ganske som i mange andre små tosprogede samfund i Mexico på den tid – og som det stadig er tilfældet flere og flere steder i dag – talte forældrene i San Pedro Huamelula spansk til deres børn for at forberede dem til skolen og med den forventning at de derved ville få et mindre hårdt liv end de selv havde haft, altså få en længere uddannelse – og sandsynligvis arbejde uden for landsby-samfundet. Det er ikke nogen usædvanlig situation i Mexico; den er beskrevet for mange små samfund. Det usædvanlige i Viola Waterhouses beskrivelse er at børnene i Huamelula faktisk lærte *oaxaca chontal*, men først efter at de blev voksne. Og den situation er ifølge antropologen Paul Turner der skriver om samfundet i 1972, fortsat i generationer.

Mine egne erfaringer og oplevelser fra 1970'erne og frem til i dag i et tosproget samfund, Coatepec Costales (CC), ligner dem Viola Waterhouse havde i Huamelula i 1940'erne. Siden 1973 har jeg på utallige feltophold i CC indsamlet data af forskellig slags, men altid med sproget i centrum. CC er en landsby i delstaten Guerrero lidt uden for alfarvej hvor der tales en dialekt af sproget *nawatl* – også kendt som aztekisk.

Der er omkring 1.400 indbyggere som lever af det traditionelle mesoamerikanske landbrug, dyrker majs, bønner, squash og chili. De har tidligere – hvad navnet Costales, der betyder sække, antyder – også dyrket agave som de forarbejdede til reb, sække og skuldertasker. Siden engang i 1940'erne har en grusvej ført op til landsbyen fra den nærmeste større by i lavlandet. Indtil for ca. 10 år siden stoppede vejen i CC, men nu fører den videre til en nabolandsby. Befolkningstallet er faldende, og det skyldes blandet andet, at en stor gruppe *coatepequeños* arbejder i USA, i Californien, Arizona og Texas. Ganske som i masser

af andre småsamfund i Mexico sender de udearbejdende penge hjem til familien – hvis den ikke er med; og pengene bliver blandt andet brugt til at hyre tilbageblevne til at dyrke jorden eller bygge huse. Derved får de der ikke rejser ud, også glæde af det.

De første par gange jeg besøgte Coatepec fik jeg det indtryk at det var et samfund hvor nawatl var stærkt truet, at det kun var mennesker over 40-50 der stadig talte sproget, og at spansk virkelig var i gang med at fortrænge det fuldstændig. Men pudsigt nok ændredes mit indtryk af situationen sig ved senere besøg. Det var naturligvis ikke sprogets status der ændrede sig, men folks adfærd i min tilstedeværelse.

I al almindelighed har coatepequeños det sådan – som så mange andre indianere i Mexico – at de slår over i spansk når de er uden for landsbyen, og når der er 'fremmede' til stede. Når de tager til det store marked i den nærmeste større by, taler de kun spansk, og mange af dem er ikke engang opmærksomme på at der til samme marked kommer nawattalende fra et andet nærliggende område.

Under mine første ophold havde de fleste derfor naturligt talt spansk i min nærhed. Men efterhånden som de fik mere tillid til mig og fandt ud af at jeg virkelig var interesseret i deres sprog, blev der talt mere nawatl omkring mig. Nu efter i mange år at have deltaget i bryllupper, helgenfester, dødefester, pilgrimsture, og efter at have optaget og studeret sproget i alle mulige sammenhænge, har jeg en anden og langt mere varieret opfattelse af hvem der taler sproget hvornår og hvordan.

Børn taler kun spansk, og med undtagelse af få gamle mennesker, taler de voksne alle spansk til børnene. De voksne taler generelt nawatl med hinanden, og bortset fra et par gamle næsten monolingvale, kan de alle spansk på forskellige niveauer, fra få nyttige sætninger til fuld kompetence på højde med monolingvale mexicanere.

Det er kun i religiøse sammenhænge, i bønner, psalmer etc. at de konsekvent bruger spansk. Jeg har haft en oplevelse der bekræfter at spansk for nogle er begrænset til religiøse sammenhænge: En bedekone lå på knæ inde i et hus foran bordet med en just afdød i kisten. Hun bad for hans sjæl, for at den ikke skulle forblive længe i Skærsilden, og i den sammenhæng bliver der også bedt for andre afdødes sjæle i familien, bedstefar Andrés, tante Emilia, bedstemor Julia etc. Det foregår naturligvis på spansk. Men lige den dag kneb det for bedekonen at komme i tanker om familiens mange afdøde, og hun vendte sig om mod den halvberusede, sørgende gruppe af familiemedlemmer og naboer og råbte, (giv mig nogle) „flere navne!“ Og det gjorde hun naturligvis på nawatl. I nawatl brugt i højtidelige sammenhænge som fx i ældres traditionelle råd til nygifte, er der – måske af den grund – flere spanske låneord end i dagligsproget.

Jeg kender til to kvinder som har giftet sig med coatepequeños og er flyttet dertil, og de har lært nawatl. Der bor – så vidt jeg ved – ikke andre mennesker udefra i CC. Man kan altså sige at det på en vis måde er et sprogligt homogent samfund.

Ved fester og andre større begivenheder kommer der slægtninge på besøg som permanent bor i Mexico By eller i en anden større by. Ved sådanne lejligheder hører man rigtig megen kodeskift. Den typiske snak mellem en gruppe mennesker bølger frem og tilbage mellem de to sprog. Én udefra vil måske skifte til spansk, og så vil samtalen fortsætte et par omgange på spansk hvorefter en lokal måske ikke kan finde et eller andet ord på spansk, og så glider snakken lige så stille tilbage til nawatl.

Der er betydelig påvirkning fra spansk på det lokale nawatl, men det samme gælder også den anden vej hvor coatepequeños i deres spanske indfører ord fra nawatl. Der er oven i købet låneord fra nawatl i det lokale spansk, altså det der tales af monolingvale spansktalende i den nærmeste større by og omegn, som ikke kendes af spansktalende fra andre egne i Mexico. Man kan tale om kraftig konvergens.

Derudover er der voldsomt megen variation i det nawatl som tales i samfundet. Det bemærkes især i de unges fonologi og morfologi; de bruger nye former der følger andre regler end dem man kan konstatere i de ældres sprog. De optræder fx hyppigt i form af ombytninger af konsonanter, såkaldte metateser. Metateser er ikke ukendte i de ældstes sprogbrug, men de næste generationer breder fænomenet til flere områder. Det ord som tidligere har lydt *kika:wk,e*, 'de efterlod det', udtales af alle *kikahwe* hvor konsonanterne i sekvensen *-wk-* har byttet plads, *-kw-*, og *k'*et udtales nu som *h*. Det indebærer ikke kun en fonologisk ændring, men også en morfologisk idet *-ke* angiver flertal af subjekt i perfektum. Næste generation foretager en tilsvarende ombytning af sekvensen *-pk-* så det som i de gamles sprog hedder *kikwepk,e*, 'de vendte det', udtales som *kikwehwe* af mellemgenerationen og nedefter. Hos den yngste generation er *-he* eller *-hwe* nu gået over til at blive den almindelige endelse for subjekt i flertal i perfektum for alle verber, og det er en ret drastisk ændring i morfologien. Det er muligt at den vældige variation skyldes den måde de lærer at tale sproget på – ikke som børn, men som voksne.

I begyndelsen var jeg noget skeptisk over hvad folk i CC fortalte mig. Når jeg problematiserede at børnene ikke taler nawatl, og sagde at jeg var bekymret for sprogets fremtid – så sagde de bare: „Jamen det lærer de når de bliver voksne.“ Og min skepsis er altså blevet gjort grundigt til skamme. Nu da jeg selv gennem årene har oplevet dagliglivet i landsbyen og har kunnet følge en række mennesker, kan jeg bekræfte at det er helt rigtigt at de unge begynder at tale nawatl efterhånden som de bliver voksne.

Lad mig give to konkrete eksempler: Da jeg nåede frem til landsbyen allerførste gang i 1973 var den første jeg talte med en pige på omkring 10 år. Jeg spurgte hende om hun talte nawatl, og det kunne hun fortælle mig at hun ikke gjorde, men „det gør min mor“ sagde hun. „Vil I gerne møde hende?“ Vi mødte moren som talte og taler nawatl med stor fornøjelse. Siden har jeg fulgt den unge pige og fulgt hvordan hun begyndte at tale nawatl. Hun bor nu i Mesa, Arizona, sammen med mand og to børn og sine svigerforældre. Hun taler nu flydende nawatl når hun er tilbage i Coatepec og med svigerforældrene i Arizona.

Et andet eksempel: I 1984 opholdt jeg mig et halvt år i Coatepec sammen med to af mine børn, på 10 og 13 år. De gik i den lokale skole og fik venner der. Da jeg sammen med de samme to børn igen besøgte landsbyen i 1993, opsøgte vi nogle af deres veninder fra skolen. En del var i USA, men vi mødte en af dem. Hun var blevet gift med en fra landsbyen, og de havde været et år i Texas for at tjene penge. Nu var de vendt tilbage, havde fået et barn, boede sammen med hans forældre og havde en lille forretning. Mens vi snakkede med hende, kom der kunder i butikken, og jeg hørte hende ekspedere på nawatl. Da kunderne var gået, spurgte jeg hende om hun også havde talt nawatl da vi var i landsbyen i 1984, hvortil hun med lettere undren over min uvidenhed sagde: „Nej, dengang var jeg jo barn!“ underforstået, „enhver ved da at børn ikke taler nawatl“.

Den situation der består i Coatepec indbyder klart til et par spørgsmål:

- Hvorfor og hvordan lærer børnene at forstå nawatl?
- Hvorfor begynder de at tale nawatl som voksne?

Jeg forklarer situationen med at forskellige faktorer samarbejder:

For det første er det ganske enkelt praksis i det samfund at nawatl er voksenalersproget, og det forventes bare at børnene forstår det, og at de unge lærer at tale det. Sådan har den sproglige situation været i det samfund i generationer – vist siden 1940'erne da skolelærerne forbød børnene at tale nawatl i skolen.

For det andet er samfundet præget af hvad sandsynligvis er et afgørende og ret usædvanligt træk, nemlig at der ikke er nogen normativ holdning til sproget. Folk taler ikke om korrekt sprog, og de siger ikke at nogen 'gør fejl', eller at de ikke kan tale rigtigt etc. Sprogbrugerne hæfter sig på ingen måde ved hvordan andre taler eller ved mængden af variation i sproget. Hvis jeg spørger dem om hvorvidt alle taler ens, siger de ja, og begynder at tale om hvordan de i nabolandsbyerne udtaler sjovt, men nye former med metateser og lignende er de fuldstændig døve over for. Under et af mine allerførste besøg optog jeg en kort historie fortalt af en meget gammel mand; det forlød at han var over 90. Samme optagelse transskriberede jeg med hjælp fra en kvinde på omkring 35. Et sted i teksten hørte jeg klart og tydeligt ordet *katka* som jeg kendte fra tidligere studier af sproget. Men jeg spurgte alligevel min informant hvad han sagde. Hun svarede,

kahtia. Det forbavsede mig såre, men hun insisterede, og det var først en del senere at jeg fandt ud af at sådan udtaler alle under 50 det ord. Hun hørte altså ikke hvordan han udtalte, men hørte fornuftigvis ordets betydning – det er jo hvad ordene betyder der er vigtigt og ikke om vi udtaler dem lidt forskelligt – og hun gentog det så som hun selv sagde det (Garzon 1993).

At denne mangel på en normativ sprogholdning er en vigtig faktor bliver bekræftet i rapporter om andre samfund i Mexico hvor unge der forsøger at tale det lokale sprog bliver irettesat og hånet af de ældre. Og så holder de selvfølgelig op med at tale det.

I Coatepec lever børnene op til samfundets forventninger: De forstår nawatl, og når de bevæger sig ind i de voksnes rækker, begynder de også at tale det. Og der er ingen der bemærker eller generer dem med at det sprog de taler, morfologisk er ganske anderledes end deres eget.

En tredje faktor der hjælper til at vedligeholde sproget hænger også sammen med hvordan det samfund fungerer: I Coatepec er der mange helgener som skal varetages, og som skal ledsages på pilgrimsture; der afholdes dødefest for en afdød hvert år på dødsdagen indtil den syvende og sidste; og der holdes store fester i forbindelse med bryllupper og 15-års-fødselsdage. Altså et meget aktivt socialt liv som forudsætter også børns deltagelse. Det sidste kræver måske lidt forklaring: Ved en dødefest – som står på i nogle dage – skal der dannes et kors af sand på gulvet i den afdødes hus, og det skal være børn der under bedekonens lange bønner lægger sandet. På pilgrimsture er der også børn med som i måneder har øvet et danseteaterstykke instrueret af en af de gamle. Endelig skal der naturligvis også ved enhver social begivenhed tilberedes mad – mad til mange, og det kræver at mændene henter store mængder af vand og brænde – og det skal drengene hjælpe til med. Kvinderne, på den anden side, sidder og laver *tortillas* – majsbrødkager – til de arbejdende mænd og til gæsterne, og det deltager de halv voksne piger i, de mindre børn er der bare sammen med deres mødre. Ved sådanne lejligheder går sladdereren i vidunderligt socialt samvær, og de unge kvinder begynder lidt efter lidt at blande sig i sladdereren. Ingen keder sig. Det er i de sociale begivenheder at coatepequeños finder deres identitet, blandt andet i kraft af sproget.

Der er naturligvis også coatepequeños der ikke er så glade for det traditionelle liv, men netop disse coatepequeños er lige så naturligt de første til at søge ind til byerne, væk fra landsbylivet.

Jeg har altså fundet at sproget nawatl i Coatepec har været levedygtigt på trods af at befolkningen i generationer først har lært at tale det som voksne. Jeg forklarer den situation med følgende faktorer:

– befolkningens homogenitet

- komplet mangel på sprogrigtighedsholdninger
- de levende religiøse traditioner som involverer hele samfundet og som bidrager til befolkningens følelse af identitet
- de der ønsker et 'moderne' liv, forlader landsbyen mens de tilbageblevne er tro mod traditionerne.

Disse faktorer understøtter deres egen opfattelse af at nawatl er de voksnes sprog.

Situationen i Coatepec giver naturligvis også anledning til en lang række spørgsmål om sprogforandring mere generelt, men det er en anden historie.

Note

1. Ved et fødselsdagssymposium på RUC den 8. februar 2008 bidrog jeg med en version af denne artikel – som også eksisterer i en endnu ikke publiceret spansk version (med titlen „'Learning a Second Language First' revisitado“).

Litteratur

- Canger, Una
1973 Apuntes de campo de Coatepec Costales. (Feltnoter).
- Farber, Anne
1978 Language Choice and Problems of Identity in a Highland Maya Town. Upubliceret ph.d.-afhandling. Columbia University.
- Friedlander, Judith
1975 Being Indian in Hueyapan: A Study of Forced Identity in Contemporary Mexico. New York: St. Martin's.
- Garzon, Susan
1993 The Process of Language Death in a Mayan Community in Southern Mexico. International Journal of the Sociology of Language 93:53-73.
- Turner, Paul R.
1972 The Highland Chontal. New York: Holt Rinehart and Winston, Inc.
- Waterhouse, Viola G.
1949 Learning a Second Language First. International Journal of American Linguistics 15:106-9.